

ARAŐTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences
Cilt: 30, Sayı: 2, Sayfa: 491-504, TEMMUZ – 2020
Makale Gönderme Tarihi: 12.06.2020 Kabul Tarihi: 26.06.2020

KİLİS VOYVODASI EL-HAC MEHMED’İN ÖLDÜRÜLMESİ (M.1714/ H. 1126)

Killing of Voyvoda of Kilis al-Haj Mehmed (M.1714 / H. 1126)

Murat ÇELİKDEMİR*

ÖZ

Osmanlı Taşra teşkilatında Voyvoda, “Has” gelir dilimine sahip kişilerin, kendi adlarına bu gelirlerini kontrol ve tahsil etmek üzere görevlendirdikleri idarecilerdir. Kilis Hassı mukataa gelirleri de valide sultan haslarından olup, voyvodalar tarafından idare edilmekteydi.

Sultan III.Ahmed döneminde (1703-1730) Kilis hassı, bu padişahın annesi Gülnûş Emetullah Sultan’ın tasarrufundaydı. Burası Kilis Ekrâdından Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler aşiretlerinin tehdidi altındaydı. Bu aşiret mensubu eşkıyaların hırsızlık, gasp, tecavüz, adam yaralama ve öldürme gibi eylemleri yüzünden, şehirde huzur ve asayiş bozulmuş, halkın çoğu evlerini terk etmiş, vergiler tahsil edilemez olmuştu. Kilis’i eşkıya tehdidinden kurtarıp kanun ve düzeni yeniden sağlamak için valide sultanın kethüdası el-Hac Mehmed Ağa, Kilis Voyvodası olarak atandı (Mart 1713).

Mehmed bin İsmail, Nisan-Mayıs gibi Kilis’teki görevine başlamış ve üç ay gibi kısa bir sürede eşkıyaya karşı önemli başarılar elde etmişti. Eşkıya reisleriyle yardımcılarında birçoğunu ele geçirerek idam ettirmişti. İdam edilenlerin akraba ve yakınları, mensubu oldukları aşiretlerin de (Okçu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler) desteği ile intikam almak için eskisinden daha fazla eylem yapmaya başladılar. Kilis’i kuşatıp şehri yağmaladılar, voyvoda Mehmed’e suikasta teşebbüs ettiler (Temmuz 1713). Suikasttan kurtulan el-Hac Mehmed, bizzat hükûmet merkezine giderek yetkililerden yardım istemiştir. Merkezi devlet, nasihat ve tehditler içeren bir-iki emr-i şerifle durumu geçiştirmişti. Bu olaydan bir yıl sonra (Ağustos 1714) Kilis Ekrâdı eşkıyası; şehri gene kuşatmış, voyvoda sarayını basarak voyvoda ve adamlarını katletmiş, saraydaki el_Hac Mehmed’in şahsi mallarıyla devlet için tahsil edilen mal ve paraları gasp etmişti. Devlet bu olaydan sonra, Maraş valisi Vezir Ali Paşa komutasında hazırlanan bir orduyu eşkıya üzerine göndermiştir. Eşkıyadan idamı gerekenler idam edilerek kesik başları başkente yollanmış, hapsi gerekenler de hapsedilmek üzere Rakka Kalesi’ne gönderilmiştir. Eşkıyanın eş ve çocukları da Rakka’ya sürgün edilmiştir. Kilis Ekrâdı eşkıyasına şehrin Yeniçeri taifesinden bazı kişiler destek vermişti. Bu işbirlikçiler de tespit edilerek eş ve çocuklarıyla, Tartus’un yanı başındaki Arvad Adası’na sürgün edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kilis, Kilis Ekrâdı, Voyvoda, Okcu İzzeddinli, Amiki, Şeyhler.

ABSTRACT

In the Ottoman provincial organization, *Voyvoda* are the administrators assigned by the people with the *Has* income segment to control and collect these revenues on their behalf. The *Mukataa* income of Kilis *Has* was a *Has* of *Valide Sutan* and managed by *Voyvodas*.

* Dr.Öğr.Üyesi Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: celikdemir@gantep.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7556-1043>

During the reign of *Sultan Ahmed III* (1703-1730), the *Has* of Kilis was *Gülnuş Emetullah Sultan's* holding, mother of *Sultan Ahmed III*. This place was threatened by the tribes of *Okcu Izzeddin*, *Amiki* and *Sheikhs* which was *Ekrads* of Kilis. Due to the actions of these tribal bandits such as theft, extortion, rape, assault and murder, peace and public order were disturbed in the city, most of the people left their houses and taxes were not collected. *Al-Haj Mehmed Ağa*, the *kethüda* of the *sultan*, was appointed as the *Voyvoda* of Kilis (March 1713), in order to save Kilis from the threat of bandits and restore the law and order.

Mehmed bin Ismail started his duty in Kilis in April-May and achieved significant successes against the bandit in a short period, in three months. The leaders of bandits and many of their subsidiaries were captured and executed. The family members and the relatives of those who were executed started to take more action than before to take revenge with the support of the tribes they belonged to (*Archer Izzeddinli*, *Amiki* and *Sheikhs*). They encircled Kilis and plundered the city, attempting to assassinate *Voyvoda Mehmed* (July 1713). *Al-Haj Mehmed*, who survived the assassination, went to the government center and asked for help from the authorities. The central state had overcome the situation with a few or two *emr-i şerif* that included advice and threats. One year after this incident (August 1714), the bandit of the *Ekrads* of Kilis; surrounded the city again, killing the *voyvoda* and his men by raiding the *voyvoda* palace, and seized the personal goods of *al_Haj Mehmed* in the palace and the goods and money collected for the state. After this incident, the state sent an army prepared under the command of *Vizier Ali Pasha*, the governor of *Marash*, onto the bandits. Those who needed to be executed from the bandits were executed and their cut heads were sent to the capital, and those who needed imprisonment were sent to *Rakka Castle* to be imprisoned. The bandits' spouses and children were also exiled to *Raqqa*. Some of the city's *Janissaries* supported the bandits of the *Ekrads* of Kilis. These collaborators were identified and exiled to *Arvad Island* next to *Tartus* with their spouse and children.

Keywords: Kilis, Ekrads of Kilis, Voyvoda, Okcu İzzeddin, Amiki, Sheiks.

Giriş

Osmanlı Devletinde “Has” gelir dilimini tasarruf eden kişilerin bu gelirleri kontrol ve tahsil etmek üzere, görevlendirdikleri idarecilere “voyvoda” deniliyordu¹. Genellikle voyvodalar, Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde, “serbest tımar” tasarruf eden dirlik sahibinin alacaklarını toplamakla görevlendirilmekteydi². Atanmaları ve görevleri bakımından voyvodalık, mütesellimlik kurumuyla benzerlik göstermektedir. Mütesellimler gibi voyvodalar da iki şekilde görevlendirilmekteydi. Birincisi vali ve mutasarrıfların kendi adlarına görevlendirdikleri voyvodalar; ikincisi ise geliri doğrudan merkez hazineye bağlanmış olan bölgelerin hazine yöneticileri tarafından atanan voyvodalardır³. Her ne şekilde atanırlarsa atansınlar voyvodalar, kendi namına veya bir başkasının adına vergi gelirlerini toplayan idarecilerdir. Mütesellim ve muhassıllardan farklı olarak, sadece dirliklerin değil, aynı zamanda merkezi hazineye ait vergilerin ve vakıf gelirlerinin de tahsilini üstlenebiliyorlardı⁴.

15. yüzyıldan itibaren bilinmekte olan voyvodalık kurumu, 16. yüzyılda artık önemli bir müessese halini almıştır⁵. Kanuni 16.Yüzyıl ortalarında, voyvodaların bu hızlı yükselişini frenlemeğe çalışmıştı. Bu amaçla valilerin, has gelirlerini parçalara bölerek voyvodalara ihale etmelerini yasaklamıştı. Buna rağmen bu uygulama, 17. Yüzyılda iyice yaygınlaştı. 17 ve 18.

¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1991, sayfa (s.) 29.

² Yücel Özkaya, *18.Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2010, s.207.

³ Musa Çadırcı, *Adı geçen eser (a.g.e)*, s.29.

⁴ Erol Özvar, “voyvoda”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt (C.) 43, Ankara, 2013, s.129.

⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar Tanzimat Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s.79.

yüzyılda her kazanın bir voyvodasının olması gayet olağan bir durumdu. Hatt-ı Hümâyûnlarda taşra yöneticilerine şu sıralamayla hitap edilmekteydi: vüzerâ ve mirî-mirân, ümerâ, mütesellim ve voyvodalar. 17 ve 18.yüzyılın yeni şartları altında voyvodalar, devlet-reaya arasındaki arabuluculuk rolleriyle giderek daha vazgeçilmez bir konuma gelmişlerdi. Ayan ve voyvoda terimleri bu dönemde birbirinin yerine kullanılmaya başlanmıştı. Mütesellimlerin birçoğu voyvoda olarak hizmet ettikten sonra mütesellim olmuşlardı. Mütesellimlikleri sona erdiğinde ise aynı bölgedeki voyvodalıklarına geri dönüyorlardı⁶. Şayet bir sancak has olarak verilmişse, idaresi de voyvodalığa çevrilir ve has sahibi buraya bir voyvoda tayin ederdi. Bu türden haslar, genellikle sarayın ileri gelen bazı devlet adamlarıyla valide sultan gibi padişahın yakın akrabalarına verilmekteydi. Bu şekilde padişah ve has sahiplerinin tayin ettikleri voyvodalara “havass-ı hümâyûn voyvodaları” veya “mirî mukata’at voyvodaları” şeklinde hitap ediliyordu ki bunları sancak voyvodalarıyla karıştırmamak gerekir⁷. Sancak voyvodalarını valiler, bir buyruldu ile görevlendirebiliyorlardı⁸. Havass-ı Hümâyûn voyvodaları ise “Zabt Temessüku” adı verilen ve isim yerleri boş bırakılan resmi bir evrak ile tayin edilmekteydi⁹.

Osmanlı Devleti, ay yılı esasına dayalı hicri takvimi kullanıyordu; ancak, zirai ve ticari faaliyetlerde güneş yılı esasına dayalı Rumi takvimi kullanmaya başlamıştı. Böylece Mart ayı başlangıcına tesadüf eden hicri yıl günlerinde, mukataalar iltizama verilir¹⁰. Hükûmet merkezindeki hazinelere bağlı yerlere, mart ayı başlangıcı itibarıyla atanan voyvodaların görev süreleri bir yıl olarak belirlenmişse de çoğu zaman bu kurala uyulmamıştır. Voyvodalar, tayin edildikleri bölgelerin hem yöneticileri, hem de hazine gelirlerini toplayan tahsildarlarıydı. Kent ve kasabanın güvenliğini sağlamak, istendiğinde asker toplayıp sefere katılmakla yükümlüydüler¹¹. Voyvodalar, protokolde daha düşük bir sıraya sahip olmalarına rağmen, iki tuğlu bir paşanın yetki ve haklarını kullanabiliyorlardı. Sancaklara tayin olunan voyvodalar, Sancakbeylerinin yetki ve salahiyetlerine sahip idiler¹². Sancakların yanı sıra voyvodalar, 18. yüzyıl boyunca ve 19. yüzyılın başlarına kadar kaza ve kasabalarda da görevlendirildiler. Voyvodaların bu dönemde kaza ve kasaba ölçeğinde faaliyet göstermelerinin temel sebebi, tahsilatını üstlendikleri vergi türüyle ilgilidir¹³. Tanzimat döneminde yapılan idari düzenlemeler ile bu kurum kaldırılarak görevlerinin birçoğu kaza müdürlerine devredilmiştir¹⁴.

I- Olayın Failleri ve Sebepleri

Kilis voyvodası el-Hac Mehmed'in öldürülmesi olayını gerçekleştirenler, Kilis Ekrâdı denilen aşiretlerden Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler denilen cemaatlerdir. Bu aşiretler, padişah fermanıyla Rakka'ya iskân edildikten birkaç sene sonra firar ederek, Ayıntab (Gaziantep), Maraş (Kahramanmaraş) ve Kilis dolaylarında eşkıyalık yapmaya başlamışlardı. 1713 Temmuzunda (1125 Receb başları), dönemin Ayıntab Naibi İbrahim'in başkente gönderdiği mektupta, voyvodanın öldürülme sebepleri ve faillerine dair önemli bilgiler mevcuttur. Bu mektubunda Ayıntab naibi, voyvoda el-Hac Mehmed'in Kilis Ekrâdı eşkıyasıyla ciddi bir şekilde mücadele ettiğini ve eşkıya elebaşlarını ele geçirerek cezalandırdığını yazmıştır. Bu mücadele sayesinde, evlerini terk eden ahalinin geri döndüğü, yolcu ve tüccarların ise korkusuzca seyahat etmeğe başladıkları belirtilmiştir. Ancak Ayıntab naibi İbrahim, bu durumun uzun sürmediğini, cezalandırılan eşkıyanın intikam hırsıyla eskisinden daha tehlikeli olmaya başladığını yazmıştır.

⁶ Halil İnalıcık, *a.g.e.*, s.59, 79.

⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK, Ankara 2014, s.20, 30, 31.

⁸ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.29.

⁹ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, s. 29; Yücel Özkaya, *18.Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, s.209.

¹⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s.241-242.

¹¹ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.29, 30.

¹² Yücel Özkaya, *18.Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, s. 208.

¹³ Erol Özvar, “voyvoda”, *DİA*, C.43, s.130.

¹⁴ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.32; Erol Özvar, “voyvoda”, *DİA*, C.43, s.130.

Eşkîya Kilis’i kuşatmış, halkın mal ve erzakını yağmalamış, Voyvoda el-Hac Mehmed’e de suikasta yeltenmişti. Başta Kilis olmak üzere, eşkıyanın baskı ve zulümlerine maruz kalan Ayıntab ve Maraş şehirlerinin idarecileriyle ahalisi, hükûmet merkezine arz ve mahzarlar göndermişti¹⁵. Kilis Voyvodası el-Hac Mehmed ise bizzat başkente giderek, durumu devlet yönetimine arz etmiştir. Voyvoda Mehmet, Kilis Ekrâdı eşkıya reislerinden bazılarını ele geçirerek idam ettirdiğini, ancak bu şakilerin akraba ve arkadaşlarının, aşiretlerinin de desteğini alarak intikam almaya çalıştıklarını anlatmış ve yardım istemiştir. Bu müracaat ve şikâyetler üzerine devlet 1713 Ağustosunda (1125 Receb sonları), Kilis Kadısı ve Kilis hassı voyvodasına hitaben bir emr-i şerif göndermiştir. Bu emr-i şerif ile:

Kilis Ekrâdı aşiretlerinin boy beyleri ve ileri gelenlerinin (aşiret reisi, kethüdası ve söz sahibi ihtiyarları) pişmanlık ve üzüntülerini dile getirmeleri, bundan böyle doğrudan ve dolaylı olarak eşkıyaya destek vermemeleri, eşkıya ile mücadelede voyvodalarının emirleri doğrultusunda hareket etmeleri istenmiş ve bu hususta Rakka valisi Vezir Mehmed Paşa huzurunda imzaladıkları taahhütname hatırlatılmıştır. Bu taahhütnamenin halen yürürlükte olduğu ve imzalanan bu hüccete göre, eşkıyaya hiçbir şekilde destek olmamaları, vergilerini eksiksiz ödemeleri, eşkıya ile mücadelede voyvodaya yardım etmeleri, kendi aşiretlerinden olan eşkıyayı teslim etmeleri konusunda uyarılmışlardır. Şayet verdikleri sözü yerine getirmekten kaçınırlarsa onlar da eşkıya ile aynı muameleye tabi tutulacaktır¹⁶.

II- Olayın Faili Kilis Ekrâdı Aşiretleri

Kilis voyvodası el-Hac Mehmed’i öldüren ve Kilis Ekrâdı denilen aşiretler, Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler cemaatleridir.

Okcu İzzeddinli cemaati, tahrir defterlerinde [miladi (m.) 1519-20 / hicri (h.) 926] Halep Türkmenleri taifesi Yazır Boyu, İzzeddin Ekrâdı grubuna bağlı bir aşiret olarak gösterilmiştir. Bu aşiretin diğer adının Milli Aşireti olduğu bilgisi de gene bu dönem tahrir defterlerinde mevcuttur¹⁷. Bu aşiret, arşiv kaynaklarında; İzzeddin Bey, İzzeddin Bey Ekrâdı, İzzeddin Ekrâdı, İzzeddinlü ve İzzeddin şeklinde de kaydedilmiştir¹⁸. Bu aşiretin, kethüdarları İzzeddin Bey’den dolayı “Ekrâd-ı İzzeddinli” olarak kaydedilmesinin asıl sebebi, İzzeddin Bey’in ekrâd sancakbeyi olarak atanmasıdır. Bu aşiret mensuplarından bir bölümü, ok yapmakla mükellef tutuldukları için “taife-i ekrâd-ı Okcu İzzeddinlü” olarak adlandırılırken, diğer bir kısmı, “Türkmen Ekrâdı” biçiminde vasıflandırılmıştır¹⁹. Osmanlı Devleti, aşiret, cemaat ve oymakları isimlendirirken birçok belgede “Ekrâd” tabirini kullanmıştır²⁰. Bu belgelerin çoğunda “Ekrâd” kelimesi, etnik bir anlamdan çok köylü veya yörük; bir topluluk olmaktan ziyade dağlı, şehir hayatından uzak anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı kaynaklarında “Ekrâd-ı Türkmenân” tabirinin yanı sıra, Okcu İzzeddinlü örneğinde görüldüğü gibi “Türkmen Ekrâdı” tabirine de sıklıkla rastlanmaktadır²¹.

Amiki aşireti, Türkay’a göre Kilis, Ayıntab, Maraş, Adana, Antakya, Halep ve Üzeyr bölgelerinde yaşamaktaydı²². Halaçoğlu ise bu aşireti “Ameki Ekrâdı Cemaati” olarak kaydetmiş, yaşadığı bölgeleri ise Kilis sancağı Çöm (Com) nahiyesine bağlı Mağara, Bahaeddin, Tel Tavail ve

¹⁵ *Mühimme Defteri (MD) 120*, Sayfa (s.) 10, Hüküm (Hük.) 19.

¹⁶ *MD 120*, s.16, Hük. 40; *MD 120*, s.10, Hük.19.

¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, cemaatler, oymaklar (1453-1650)*, TTK, C.4, s.1793.

¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, C.3, s.1154-1157.

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, C. LX, Sayı (S.) 227, TTK, Ankara 1996, s.142,143.

²⁰ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, C.I-VI; Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret yayınları, İstanbul, 2001.

²¹ Mustafa Öztürk, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa ve Adıyaman Çevresinde Cemaatler/ Oymaklar*, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s.20-23.

²² Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s.53, 175.

Cörçek(?) köyleri olarak göstermiştir²³. Öztürk ise bu aşireti, Hamkiyye (Amikiyye) Taifesi olarak kaydetmiştir. Aşiretin yaşadığı bölgeyi ise kısmen bugünkü Antakya sınırları içerisinde kalan, Baldıran Dağı civarı olarak göstermiştir ki bu dağ, Com nahiyesi içinde yer almaktaydı²⁴.

Şeyhler aşireti, Türkay tarafından Türkmân yörükânı göçebe taifesi olarak kaydedilmiştir. Aynı kaynağa göre bu aşiret arşiv belgelerinde Şeyhler veya Şeyhlü şeklinde geçmekte olup, aşiretin yaşadığı bölgeler: Kütahya, Adana, Tarsus, Sis, Kilis, Rakka, Kırşehir, Aksaray, Kayseriyye, Karaman, Karahisar-ı Şarkî, Ankara, Konya, Ayıntab, Halep, Diyarbakir, Hamideli, Menteşe, Teke, Aydın, Alaiye, Sığıla, Maraş, İçel, Kocaeli, Üzeyr ve Adilcevas sancakları, Simav Kazası (Kütahya sancağı), Bor ve Nevşehir kazaları (Niğde sancağı), Yüreğir Kazası (Adana sancağı), Zulkadriye kazası (Maraş eyaleti), Tire ve Birûnâbâd kazaları (İzmir Sancağı), Aydos kazası (Silistre sancağı), Haymana ve Çukurcak kazaları (Ankara sancağı), Ergani kazası (Diyarbakir eyaleti), Mağnisa kazası (Saruhan sancağı), Üsküdar ve Kandıra kazaları (Kocaeli sancağı), Ünye kazası (Canik sancağı), Zağfiranbolu kazası (Kastamoni sancağı), Ereğli kazası (Bolu sancağı), Kıbrıs ceziresi, Selinti kazası (İçel sancağı), Antakya kazası (Halep eyaleti), Süleymanlu kazası (Kırşehir sancağı) ve Saruhan sancağı. Gene Türkay'ın verdiği bilgilere göre Şeyhlü cemaati, Bozulus aşiretinden olup yaylakları Develü ve Erciyes, kışlakları ise Aksaray ve Kırşehir idi²⁵.

Halaçoğlu'nun Anadolu'daki aşiret, cemaat ve oymaklara dair çalışmasında Şeyhler adıyla kaydedilen aşiret; Yüreğir, Varsak, Beydili, Yıva, Barak ve Avşar boylarına mensup olarak gösterilmiştir. Yüreğir boyundan olan Şeyhler aşireti, Adana sancağı Yüreğir nahiyesinde; Varsak boyundan olanlar, Kosun taifesi mensubu olarak Tarsus sancağı Kosun nahiyesinde; Beydili boyundan olanlar, Halep sancağı ve Birecik kazasında yaşamaktaydılar. Halep sancağında yaşayan Beydili boyu mensubu Şeyhler aşiretinden bir grup, Halep Türkmenleri Milli cemaati olarak kaydedilmiştir. Yıva boyundan olanlar, Menteşe sancağı Peçin kazasında yaşarken, Barak ve Avşar boyundan olanlar İslamlı yörükleri taifesi olarak, Kayseri sancağında bulunuyorlardı²⁶.

Halaçoğlu'nun eserinde Şeyhlü ismiyle kaydedilen aşiret çoğunlukla Bayad olmak üzere, Beydili ve Avşar boyu üyesi olarak gösterilmiştir. Bayad boyundan Dulkadirli Türkmenleri'ne mensup Şeyhli aşireti, Maraş sancağında; Şam Bayadı kabilesinden olanlar ise Sivas (Yeni İl) kazası ile Bozok (Yozgat) sancağında yaşamaktaydılar. Bayad boyu Bozulus Türkmenleri'ne mensup Şeyhli aşireti, Diyarbakir (Amid), Dulkadir ve Ankara sancağında yaşıyorken, Bayad boyu Danişmendlü Türkmenleri'ne mensup olanlar, Kayseri sancağında bulunuyorlardı. Beydili'ye mensup Şeyhli aşireti, Hamid sancağı Karaağaç kazasında yaşarken, Avşar boyundan olanlar ise Karaman'dan Sis (Kozan) sancağına göçmüşlerdi²⁷.

Kilis voyvodası el-Hac Mehmed'in öldürülmesi hadisesini gerçekleştiren bu üç aşiretin (Okcu İzzeddinli, Amiki, Şeyhler), Kilis ve Azaz'daki eşkıyalıklarından dolayı Rakka Eyaleti dahilindeki Harran Ovasına iskânları emredilmişti. Ancak bunlar, iskânı kabul etmeyip eşkıyalıklarına devam edince, Rakka valisi Kadızade Hüseyin Paşa, elebaşlarını cezalandırıp geriye kalanlarını iskân mahallerine götürmüştü. İskâna götürülürken, bunlardan 500 kadarı kaçarak eşkıyalıklarını sürdürdüler. Kadızade Hüseyin Paşa, vefat edince de bunu fırsat bilip dağlardan inerek Kilis ve Azaz dolaylarına geldiler. Bunlara iskâna götürülenlerden firar edenler de katılınca iyice güçlendiler. Artan şikayetler üzerine yeni Rakka valisi Ahmet Paşa'dan Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhlü aşiretlerini Harran Ovasına iskân etmesi istendi (Mayıs 1696/ Şevval 1107)²⁸.

²³ Yusuf Halaçoğlu, , *a.g.e.*, C.I, s.134.

²⁴ Mustafa Öztürk, *a.g.e.* ,s.56.

²⁵ Cevdet Türkay, *a.g.e.* , s. 597, 598.

²⁶ Yusuf Halaçoğlu, , *a.g.e.*, C. V, s. 2130-2132.

²⁷ Yusuf Halaçoğlu, , *a.g.e.*, C. V, s. 2132, 2133.

²⁸ *MD 108*, s.219,220, Hük. 937-938 (Hüküm 938, aslında ayrı bir hüküm olmayıp Hüküm 937'nin devamıdır. Tasnif çalışmalarında sehven numaralandırılmıştır.)

Bu aşiretlerden Okcu İzzeddinli Cemaati, 1704 (h.1116) tarihinde, Amiki ve Musabeyli aşiretlerinden yaklaşık 700 kadar eşkiyanın da desteğini alarak Kilis yakınlarına geldiler. Dönemin Kilis voyvodası Kartallı Ahmet, hemen haberciler göndererek yardım istedi. Ancak, Halep valisi vezir Hasan Paşa'nın yardımı ulaşmadan eşkiya şehre girdi. Voyvoda Ahmed'in konağını basıp onu öldürdüler; mal ve eşyalarını da yağmaladılar. Kilis Serdarı Abidin Çavuşun, kardeşi Ahmed'in ve onun oğulları Osman ile Hüseyin'in evlerini basıp mal ve eşyalarını gasp ettiler. Şehir halkından da birkaçını öldürüp 15 kişiyi yaraladılar. Yani Voyvoda el-Hac Mehmed'in öldürülmesinden 10 yıl kadar önce Kilis'te benzer bir hadise daha yaşanmıştı²⁹.

Aşiretleri iskân ederek asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla, 1865 tarihinde Cevdet ve Derviş Paşalar nezaretinde Fırka-i Islahiye kuruldu. Fırka-i Islahiye'nin çalışmaları çerçevesinde, Cevdet Paşa'nın İzziye kazasının kuruluşuna dair teklifi, 1865'te hükûmet tarafından kabul edildi. Halep'e bağlı olarak kurulan İzziye kazasının nahiyeleri ise Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler olarak taksim edilmişti. 1876 tarihinde İzziye, nahiye ve köyleri ile birlikte Kilis kazasına, 1895'te ise Kilis'in yeni kurulan Musabeğlü kazasına bağlanmıştı³⁰.

Bu üç aşiretin (Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler) yanı sıra bazı belgelerde, Heştuvanlı cemaati de olayın müsebbibi aşiretler arasında sayılmıştır³¹. Bu aşiret, Cevdet Türkay tarafından Haştıvanlı (Haştıvanlu) ismiyle; Ruha (Şanlıurfa), Halep, Maraş ve Kilis sancaklarında yaşayan Ekrâd taifesi olarak kaydedilmiştir³². Halaçoğlu da Heştıvanlı ismiyle kaydettiği bu cemaatin, İzzeddin Ekrâdi taifesinden olup Kilis sancağı Çöm (Com) nahiyesinde yaşadığını belirtmiştir. 1536-37 tarihli tahrir defterinde Malatya sancağına kayıtlı olan bu aşiret, 1570-71 ve 1587-88 tarihli tahrir defterlerinde Kilis sancağına kayıtlıdır³³. Öztürk, Heştuvanlu cemaatinin Malatya civarında yaşayanlarının Kazanlı, Hasanke, Nâsır, Şemo ve Zirekânlu olmak üzere 5 şubeye ayrıldığını; Kilis'te ise Com nahiyesinin Kızılca Köy, Süzin ve Batirge köylerinde Heştuvanlu oymaklarının bulunduğunu yazmıştır³⁴.

III- Olayın Gerçekleşmesi ve Devletin Müdahalesi

Kilis Hassı aşiretlerinden Heştuvanlı, Amiki, Şeyhler ve Okcu İzzeddinli cemaatine mensup beş-altı yüz kadar eşkiya, Kilis kasabası yakınlarında Zeytunluk (Zeytinlik) denilen mevkide toplandılar³⁵. Amaçları, arkadaşlarını idam eden Kilis voyvodası ve destekçilerinden intikam almaktı³⁶. Zeytunluk'ta toplanan eşkiyaya haberciler gönderilerek, her ne davaları ve sorunları var ise kanunlar çerçevesinde çözülmesi teklif edildi. Bu teklifleri kabul etmeyip, kendilerine yapılan nasihat ve tembihleri de dinlemeyen eşkiya, Kilis voyvodalarına mahsus saraya saldırdı. Sarayda bulunan Kilis voyvodası el-Hac Mehmed'i, kethüdasını ve 5 çukadarıyla 2 yeniçeriyi katl etti. Daha sonra el-Hac Mehmed'in bütün mal, eşya ve hayvanlarıyla Kilis Hassı için tahsil edilen tüm malları yağmaladılar. Saldırı ve öldürme olayına dair belgelerin tarihlerinden bu hadisenin, 1714 Ağustos ayı sonunda (Evâsıt-ı Şaban 1126) gerçekleştiği anlaşılmaktadır³⁷. Devlet yetkilileri olaydan haberdar olunca, eşkiyanın etkisiz hale getirilmesi ve asayişin sağlanması için büyük bir operasyon emri verdi. Bu amaçla gönderilen emr-i şerif, Kapıcıbaşı Süleyman Ağa tarafından harekâtı yürütmekle görevlendirilen Maraş valisi Vezir Ali Paşa'ya iletildi³⁸. Kilis Ekrâdi

²⁹ MD 114/1, s.283, Hük. 1348,1349, s.300, Hük. 1413, s.301 Hük.1414, s.302, Hük.1415,1416, 1417, s.320, Hük.1486.

³⁰ Mustafa Öztürk, "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005,s.33-36.

³¹ MD 120, s.216, Hük.836, s.217, Hük.837, s.260, Hük.963; MD 122, s.146, Hük.426.

³² Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 352.

³³ Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, C. III, s. 1039,1040.

³⁴ Mustafa Öztürk, *a.g.e.*, s. 107.

³⁵ MD 120, s.216, Hük.836.

³⁶ MD 120, s.16, Hük.40.

³⁷ MD 120, s.216, Hük.836, s.217, Hük.837; *Gaziantep Şer'iyye Sicili (GŞS)* 65, s.243-241.

³⁸ GŞS 65, s.242, 240, 239, 238.

eşkiyasının bir an evvel ele geçirilmesi, gasp ettikleri mal ve eşyanın geri alınması ve suçlulara gereken cezaların verilmesi için harekete geçildi. Askeri hususlarda yardımcı olmak üzere Hassa silahşorlarından İvaz da Maraş'a gönderildi. Böylece hükûmet merkezinden biri idari, diğeri askeri işlem ve faaliyetler için iki mübaşir görevlendirilmiş oldu.

Vezir Ali Paşa, kapısı halkından tam donanımlı askerleriyle Maraş'tan hareket edecek, Malatya ve Ayıntab mutasarrıfları da yolda bu kuvvetlere katılacaktı³⁹. Bu hususta, Malatya sancağı hassına mutasarrıf olan Rışvanoğlu Mehmet Bey'e bir emr-i şerif gönderilmişti (1714 Ağustos sonu/ 1126 Şaban ortaları). Bu emr-i şerife göre Rışvanoğlu Mehmet Bey, tam teçhizatlı askerlerinin yanı sıra Malatya sancağında sakin Kürte, Kürecik, Sürgü gibi Ekrâd aşiretlerinin de desteğini alarak, 400 kadar tüfekli (tüfenk-endâz) piyade ile Maraş valisi Ali Paşa'nın emrine girecekti⁴⁰. Bu emr-i şerifin hazırlanan üç suretinden birincisi, Ayıntab sancağı hasları mutasarrıfı Ahmet Bey'e gönderilmişti. Buna göre Ahmet Bey, emri altındaki yeniçerilerin yanı sıra Kuşcu Ceridi taifesinden oluşturduğu 300 tüfekli asker ile Vezir Ali Paşa kuvvetlerine iştirak edecekti⁴¹. Diğer suret ise Kilis Kadısı ve Kilis'in yeni voyvodasına hitaben yazılmış, Kilis'teki bütün yeniçerilerin ve savaşılabilecek durumdaki tüm aşiret kuvvetlerinin, Ali Paşa ordusuna katılması emredilmişti⁴². Üçüncü ve son suret ise Hüveydi Ekrâdı, Çataldepe (Çataltepe), Küpeli Hasan ve Fettahoğlu cemaatleri ile Çoban Kasım ve Dağ karyelerinde sakin ahaliye hitaben yazılmış ve savaşılabilecek durumda olanlarının desteği istenmişti⁴³. Maraş Valisi Vezir Ali Paşa, Ayıntab sancağı Alaybeyine gönderdiği 20 Eylül 1714 tarihli (11 Ramazan 1126) buyruldu ile Ayıntabın timar ve zeamet mensuplarını da bu kuvvetlere dahil etmiştir⁴⁴.

Maraş Valisinin komuta ve idaresine girmek üzere hazırlanan bu kuvvetler, Murat Paşa Köprüsü civarında veya Kilis tarafında uygun görülen bir mahalde birleşeceklerdi. Kilis Ekrâdı eşkiyasına saldırmadan önce, onların teslim olmaları ve maktullerin varislerinin de hazır olduğu mahkemeye çıkmaları teklif edilecekti. Eğer kabul ederlerse, sorumlular mahkeme edilecek ve haklarında idam, hapis ve sürgün cezalarından hangisi gerekiyorsa o uygulanacaktı. Yağmaladıkları mal ve eşyalar sahiplerine iade edilecek, gasp ettikleri Kilis Hassı vergileri de kendilerinden tahsil edilecekti. Şayet teklifi reddederler ise eşkiyaya karşı alınacak tavır emr-i şeriflerde şu şekilde ifade edilmiştir: "... Eşkiya teslim olmayı ve mahkemeye çıkmayı kabul etmez ise günahları boyunlarına. Muharebe ve kıtala başlanacak, Allah'ın da yardımıyla kuvvetleri dağıtıldıktan sonra kaçanların peşinden gidilecekti. Yakalananlar hakkında lazım gelen cezalar (idamlar) tereddütsüz verilecek, geriye kalanlar ise aile ve çocukları, mal ve eşyalarıyla beraber Rakka'ya iskân edilecekti...". Operasyonu yürüten Vezir Ali Paşa, Kilis Ekrâdı aşiret mensuplarını, Rakka'ya iskân edilmek üzere Balis Sancakbeyi Firuz oğlu Kenan Bey'e teslim edecekti (Ağustos 1714 / Şaban 1126 tarihli emr-i şerif)⁴⁵.

Maraş Valisi Vezir Ali Paşa, Ayıntab naibi, mütesellimi, Yeniçeri Serdarı, Alay Beyi ve vilayet ayanına hitaben 28 Eylül 1714 (19 Ramazan 1126) tarihli bir buyruldu gönderdi. Ali Paşa buyrulduşunda, Maraş'tan Ayıntab sancağına geleceğinin kesinleştiğini belirterek kapısı halkı için üç günlük zahire hazırlanmasını emretmişti⁴⁶. Bu buyrulduyla kuvvetlerin birleşme yeri ve harekâtın yönü kesinleşmiş oluyordu. Zirâ daha önceki emr-i şeriflerde, harekâtın Kırıkhan (Hatay) tarafından, Murat Paşa Köprüsü yoluyla mı? Yoksa Ayıntab tarafından, Kilis yoluyla mı olacağıın kararı, Vezir Ali Paşa'ya bırakılmıştı⁴⁷. Maraş valisi Ali Paşa, Ayıntab naibi ve vilayet ayanına

³⁹ MD 120, s.216, Hük.836.

⁴⁰ MD 120, s.217, Hük.837.

⁴¹ MD 120, s.217, Hük.838; GŞS 65, s.238.

⁴² MD 120, s.217, Hük.839.

⁴³ MD 120, s.217, Hük.840.

⁴⁴ GŞS 65, s.240.

⁴⁵ MD 120, s.216, Hük.836; GŞS 65, s.243-241.

⁴⁶ "...Maraş'tan hareket ve ol-tarafa nüzûlumuz mukarrer ve muhakkak olmağın, kapumuz halkı için üç günlük zahire cem' ve tedârik ve hazır ve amâde eylemeniz babında işbu buyruldu tahrir..." GŞS 65, s.237.

⁴⁷ MD 120, s.216, Hük.836, s.217, Hük.837; GŞS 65, s.242,239.

hitaben 5 Kasım 1714 (27 Şevval 1126) tarihinde bir buyruldu daha gönderdi. Ali Paşa bu buyrulduyla, Kilis Ekrâdı üzerine gerçekleştireceği harekât için yeniçerilerin haricinde 1000 tüfekli askerin hazırlanarak ordusuna katılmasını emretmişti⁴⁸. Halbuki bu hususla ilgili gönderilen emr-i şeriflerde, Ayıntab sancağından 300 tüfekli askerin tedarik edilmesi istenmişti⁴⁹.

Maraş valisi Vezir Ali Paşa, Gaziantep yoluyla Kilis Ekrâdı eşkıyası üzerine harekâtı başlattı⁵⁰. Yapılan muharebede eşkıya hezimeteye uğratıldı ve sağ kalanlar yakalanarak tutsak edildi. Muharebe sonrası geride kalan eşkıyanın aile ve yakınlarına yapılacak muameleye dair bir emr-i şerif gönderildi. Bu emr-i şerif, Maraş valisi Vezir Ali Paşa'nın gerçekleştirdiği operasyonun hemen sonrasında, 1714 Kasım ayı ortalarında (1126 Zilkâde başları) yazılmıştı⁵¹. Ali Paşa'nın Maraş'tan hareketinden önce Ayıntab naibine hitaben yazdığı buyruldu, 5 Kasım 1714 (27 Şevval 1126) tarihli olduğuna göre operasyon, bu iki tarih arasında 1714 Kasım ortasına doğru gerçekleşmişti.

IV- Kilis Ekrâdı Aşiretleri Mensubu Eşkîyanın Cezalandırılması ve Rakka'ya Sürgünleri

Kilis'te voyvoda sarayını basarak, el-Hac Mehmed'i ve adamlarını öldüren, mal ve eşyalarını gasp eden, tahsil edilmiş Kilis Hassı mallarını da yağmalayan eşkıyanın yakalanmasına dair gönderilen bir emr-i şerifte, failerin isimleri geçmektedir. Maraş valisi Vezir Ali Paşa'ya 1714 Eylül ayı başında (1126 Şaban sonları) yazılan bu emr-i şerifte, olayın müsebbibi olarak gösterilen eşkıya elebaşları şunlardır:

Heştuvanlı cemaatinden: Kör Hasan, Hacı Kasım, Kara Halil, Gök Osman, Kara Mustafa, Hacı Ali ve Kör Halil.

Amiki cemaatinden: Şeyh Kilisi(?), İmam oğlu ve Kısacık(?) Seydioğlu, Deli Kasımoğlu Halil ile amcası oğlu Battal, Nuroğlu Yusuf ve Uzun Abdullah.

Şeyhler cemaatinden: Onur İbrahim.

Okcu İzzeddinli cemaatinden: El-Heva(?), Hacı Ömer Bayram Köroğlu, Köse Bekiroğlu, Sarı Hüseyinoğlu, Fahoki (?), Haydaroğlu ve Kör Nasır.

Com Yezidanı cemaatinden: Rosik (?) oğlu Boy beyi.

Bu şahıslar, Kilis Hassı voyvodası Hacı Mehmed'in üzerine hücum eden eşkıyanın reisleridir. Emr-i şerifte bunların yakalanarak mahkemeye çıkarılması, idamı gerekenlerin idamı, hapsi gerekenlerin hapsi istenmişti. Geride kalan eş ve çocuklarıyla diğer aşiret üyelerinin ise Rakka'ya iskânları emredilmişti⁵². Kilis Ekrâdı eşkıyası üzerine gerçekleştirilen askeri harekât, bu emr-i şerifin yazılmasından yaklaşık 2-2.5 ay sonra düzenlenmişti. Yukarıda ayrıntılarıyla anlatılan bu askeri harekât sonrasında, ele geçirilen eşkıyanın elebaşları öldürülerek, kesik başları İstanbul'a gönderilmiş, bir kısmı da zincire vurularak hapsedilmişti. Maraş valisi ve Kilis kadısına gönderilen emr-i şerifle, yakalanan Kilis Ekrâdı eşkıyasının mahkemeye çıkarılarak, haklarında gereken cezaların tereddütsüz uygulanması ve sabık voyvoda maktül el-Hac Mehmed'in gasp edilen mallarının da yetimlerine verilmesi istendi. Ayrıca eşkıya tarafından yağmalanan Kilis Hassı mallarının, eksilen her bir kesesinin hesaplanarak, tamamının eşkıyadan tahsil edilip, Kilis voyvodasına teslim edilmesi emredildi⁵³.

⁴⁸ GŞS 65, s.236.

⁴⁹ MD 120, s.216, Hük.836, s.217, Hük.838; GŞS 65, s.242,238.

⁵⁰ GŞS 65, s.237.

⁵¹ MD 120, s.260, Hük.964.

⁵² MD 122, s.146, Hük. 426.

⁵³ MD 120, s.260, Hük.964.

Kilis Ekrâdı eşkıyasından geride kalanların gönderileceği Rakka, 1691 tarihinden itibaren sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik gerekçelerle, Osmanlı Devleti'nin aşiretleri iskân ettiği eyalettir. Kara ve nehir (Fırat Nehri) ticaret yollarının güvenliğini sağlamak, güneyden Anadolu'ya doğru hızla ilerleyen güçlü Arap aşiretlerine set olmak, bazı yerel yöneticiler ve eşkıya yüzünden terk edilmiş atıl durumdaki köyleri iskâna açarak üretken hale getirmek, aşiretlerin yerleşik halka verdikleri zararlara bir son vermek Rakka iskânının temel gerekçeleridir⁵⁴.

Kilis Ekrâdı aşiretlerinin Rakka iskânı serüvenleri, 1696 (h. 1107) tarihinde Harran Ovasına iskanlarıyla başlamıştı. Gerek iskâna götürülürken gerekse iskândan sonra firar eden aşiret mensupları, Kilis ve çevresinde eşkıyalık yapıyorlardı⁵⁵. Kilis, Ayıntab ve Maraş dolaylarında hırsızlık, gasp, tecavüz, adam yaralama ve öldürme suçlarını işleyen ve en son Kilis'i yağmalayıp, voyvoda el_Hac Mehmed'i öldüren Kilis Ekradı eşkıyası, Rakka'ya sürülmüştü.

V- Eşkıya ile İşbirliği Yapan Yeniçerilerin Cezalandırılması ve Arvad Adası'na Sürgünleri

Kilis Ekrâdı eşkıyasına yardım ve yataklık yapan ve içeriden onları destekleyen yeniçeriler, Kilis voyvodası el-Hac Mehmed'in katli olayında da eşkıya ile işbirliği yapmışlardı. Maraş valisi Vezir Ali Paşa'ya 1714 Eylül ayı başlarında (1126 Şaban sonları) gönderilen bir emr-i şeriften anlaşıldığına göre, eşkıya ile ittifak eden yeniçeriler arz ve mahzarlarla şikâyet edilmişti.

Şikâyet edilen şahıslar şunlardı: Kilis sakinlerinden Uzun Seyyid olarak bilinen Mehmed, Yeniçeri Serdarı Ali Dedeoğlu, Cabbar Hasan, Cin Kamber, Deli Balta, İkiz Ahmet, Kilis'in sabık Yeniçeri Serdarı Abidin Çavuş ile kardeşi Ahmed.

Kilis'in mevcut ve eski Yeniçeri Serdarı ile bazı yeniçerilerin eşkıyaya destek olması, eşkıyayı cesaretlendirdiği gibi, onların yakalanmasını da zorlaştırmıştır. Merkezden gönderilen emr-i şerif ile bu şakilerin zabıtları aracılığı ile tutuklanıp hapsedilmesi; eş, çocuk, mal ve eşyalarıyla beraber Avret Adası'na (Arvad Adası) sürgün edilmeleri emredilmişti. Bunların Kilis'te oturdukları evler şahsi mülkleri ise satılıp bedelleri kendilerine verilecek, bir daha dönmek üzere Avret (Arvad) Adası'na gönderileceklerdi. Adaya sürgün edilenlerden Kilis'e dönmeye teşebbüs edenler olursa, bu kişiler hiç tereddüt etmeden cezalandırılacaktı⁵⁶.

Kilis Ekrâdıyla işbirliği yapmış yeniçerilerin sürgün edileceği ada, belgelerde "Avret Adası" şeklinde yazılmışsa da Osmanlı'nın son dönemlerinde basılan tarih ve coğrafyaya dair kaynaklarda genellikle "Arvad Adası" olarak geçmektedir⁵⁷. Osmanlı Dönemi kaynaklarında Avret, Ervad fakat genellikle Arvad olarak geçen bu isim, Fransızca kaynaklarda "Rouad", İngilizce kaynaklarda ise çoğunlukla "Ruad" bazen de "Arwad" olarak geçmektedir⁵⁸. Şemseddin Sami'nin verdiği bilgiye göre Arvad Adası, Suriye sahilinde Trablusşam sancağında bulunan Tartusa (Tartus) iskelesinin güneybatısında yer alan küçük bir adadır. Eski dönemlerde "Arados" olarak bilinen bu ada, tarihi

⁵⁴ Murat Çelikdemir (Danışman Rifat Özdemir), *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ-2001, s.22-36; Murat Çelikdemir; Osmanlı Devleti'nin Anadolu Aşiretlerini Rakka'ya İskân Etme Gerekçeleri, *International Academic Studies on Social and Education Sciences*, (Editör:Mehmet Dalkılıç), Gece Akademi, Ankara 2020, s.456-468 ; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s.29-48.; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 1991, s.43-121.

⁵⁵ MD 108, s.219,220, Hük. 937-938; MD 114/1, s.283, Hük. 1348,1349, s.300, Hük. 1413, s.301 Hük.1414, s.320, Hük.1486.

⁵⁶ MD 122, s.147, Hük. 428; *İbnülemin Dahiliye (İE. DH)*, 27-2408.

⁵⁷ Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-Alâm*, C.2, İstanbul 1306 (1389), s.842; Ali Saib, *Coğrafya-yı mufasssal, Memâlik-i Devlet-i Osmaniyye*, İstanbul 1304, s.520.

⁵⁸ Ü. Gülsüm Polat, "Arvad: Doğu Akdenizde Bir Osmanlı Adası ve I. Dünya Savaşındaki Fonksiyonları", *Bellekten*, C. LXXVII, S.278, TTK, Ankara 2013, s.219.

harabeleriyle meşhur olup bazı haritalarda “ Ruade رواد ” suretinde geçmektedir⁵⁹. Bu ada, Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 Mercidabık Savaşı sonrasında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 1842 tarihinde adada yaklaşık 1500 kişi yaşamaktaydı. F. Arthur Neale, 1842-1850 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Doğu Seyahati notlarında, “Arwad Adası” nda 4000 kişinin yaşadığını, bu adanın su kaynaklarından ve tarıma elverişli araziden mahrum olduğunu belirtmiştir. Ada ahalisi geçimini denizden, özellikle de sünger avcılığında sağlamaktaydı⁶⁰.

Kilis voyvodası el-Hac Mehmed’in öldürülmesi hadisesine karışan Yeniçeri taifesinin 1714 (h. 1126)’te sürgün edildiği Arvad Adası, 18. Yüzyıl boyunca sürgün cezalarının uygulandığı mahallerden biri olmuş⁶¹, 19.yüzyılda da bu özelliğini devam ettirmiştir⁶².

VI- Kilis Voyvodası el-Hac Mehmed, Eşleri ve Çocukları

Kilis yöneticilerine hitaben yazılan hükmün yer aldığı bir Mühimme defteri kaydında (1713 Temmuz/ 1125 Recep), Kilis Voyvodası el-Hac Mehmet hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre el-Hac Mehmet, Kilis’e Voyvoda olarak göreve başlamasının daha üçüncü ayında, eşkıya ile mücadelede büyük başarı göstermiş, eşkıya reislerinden Avcıoğlu Kasım, Cemiloğlu Cemil, Davutoğlu Musa, Ali Hüb, Kara İbrahim, Ömeroğlu Cihangir, Hüseyinoğlu Ali ve Davutoğlu Hamza’yı ele geçirerek idam ettirmişti. Eşkıya korkusundan evlerini terk edenler geri dönmeye, tüccarlar ve yolcular ise seyahat etmeğe başlamışlardı. Ancak idam edilenlerin mensubu olduğu aşiretler, intikam hırsıyla eskisinden daha fazla tehlikeli olmaya başladılar. Kilis, Ayıntab ve Maraş’ta baskı ve zulümlerini o kadar artırdılar ki, bu dönemde hükümet merkezine gönderilen arz ve mahzarlar oldukça fazladır. Kilis’i kuşatan eşkıya (m.1713/h.1125), halkın mal ve erzakını yağmalamış, voyvoda el-Hac Mehmed’i de öldürmeğe teşebbüs etmişlerdi⁶³. Bu suikast girişiminden kurtulan el-Hac Mehmed, hemen İstanbul’a giderek, Kilis Ekrâdıyla olan mücadelesinden ve onların intikam amaçlı eylemlerinden bahsederek yardım istemişti⁶⁴. Bütün bu şikâyetlere ve uyarılara rağmen devlet, zamanında müdahale edemedi. Kilis Ekrâdı eşkıyası, Kilis baskınından (1713 Temmuz sonları/ 1125 Recep başları) tam bir yıl sonra, bir kez daha şehri kuşattı (1714 Ağustos sonları/ 1126 Şaban ortaları). Voyvoda sarayına saldırıp, el-Hac Mehmed ile adamlarını katleden eşkıya, voyvodanın şahsi mallarıyla, devlete ait olan malları yağmaladı⁶⁵. Bir mühimme defteri kaydında, Ayıntab naibi İbrahim’in mektubuna atfen “... voyvoda-i muma-ileyh (el-Hac Mehmed Efendi), üç aydan berü voyvoda olalı eşkıya ve zaleminin hakkından gelüp...” ibaresi yer almaktadır. Bu cümleden, belgenin yazıldığı tarihte (1713 Temmuz sonu/1125 Receb başları), el-Hac Mehmed’in üç aylık Voyvoda olduğu anlaşılmaktadır⁶⁶.

Osmanlı Devletinde zirai ve ticari faaliyetlere dair işlemler, güneş yılına göre genellikle de Mart ayı itibarıyla gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla hicri yılın Rumî mart ayı başlangıcına tesadüf eden gününde, tahvil süresi dolan mukataalar iltizama verilmekteydi⁶⁷. Osmanlı Maliyesinde yüksek vergi (Has) gelirlerini toplayan tahsildar⁶⁸ konumundaki voyvodaların tayinleri de Mart ayı itibarıyla gerçekleştirilmekteydi. Tüm bu bilgiler ışığında el-Hac Mehmed Efendi, Kilis’e Rumî 1125 yılı Mart ayı (Hicri safer 1125/ Milâdî Mart 1713) itibarıyla tayin olmuştu. Bu görevini, öldürüldüğü tarih olan 1714 Ağustos sonuna (1126 Şaban ortaları) kadar devam ettirmişti.

⁵⁹ Şemseddin Sami, , a.g.e., s.842.

⁶⁰ Ü.Gülsüm Polat, *adı geçen makale (a.g.m.)*, s.220-223.

⁶¹ Rümeyza Kars, “Mühimme Defterlerine Göre 18.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Uygulanan Sürgün Cezaları”, *VIII. UMTEB İnternational Congress on Vocational- Technical Sciences*, 11-13 October 2019, Sivas, s.343,346;

⁶² Mucize Ünlü-Volkan Çeribaş, “Kalebend Defterlerine Göre Osmanlı’da Kadın Mahkûmlar (1800-1815), *Osmanlı Mirası Araştırmaları dergisi*, 6/16, 2019, s.541,543.

⁶³ *MD 120*, s.10, Hük.19.

⁶⁴ *MD 120*, s.16, Hük. 40.

⁶⁵ *MD 120*, s.216, Hük.836, s.217, Hük.837; *G.Ş.S.* 65, s.243-241.

⁶⁶ *MD 120*, s.10, Hük.19. El-Hac Mehmed mektubun yazıldığı tarihte üç aylık voyvoda olduğuna göre Kilis’teki görevine 1125 Rabiülevvel veya Rabiülahir ayında (Miladi 1713 Nisan-Mayıs Ayı) başlamış olmalıdır.

⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 242.

⁶⁸ Erol Özvar, “voyvoda”, *DİA*, C.43, s.129.

El-hac Mehmed Efendi'nin Kilis voyvodalığı yaptığı dönem, Sultan III. Ahmet dönemi (1703-1730) olup, kendisi III. Ahmet'in validesi Gülnüş Emetullah Sultan'ın⁶⁹ kethüdalığı hizmetinde bulunuyordu. Kilis Hassı ise Valide sultanın haslarından idi. Kilis'in bozulan düzenini yeniden sağlamak için, Valide Sultan kethüdasının buraya voyvoda olarak atanması tesadüf olmasa gerek⁷⁰. Nitekim bu atama kararının isabetli olduğunu, Ayıntab naibi İbrahim'in mektubuyla Kilis Ekrâdı eşkiyasının takındığı tavrı kanıtlamaktadır.

Anadolu'da Kilis voyvodalığı görevindeyken eşkiya tarafından sarayı basılarak öldürülen el-Hac Mehmed Ağa, İstanbul'da Atpazarı yakınlarındaki Sunullah Efendi Mahallesinden olup, babasının adı İsmail idi. Biri ümmül-veled cariyesi olmak üzere iki eşi, üç çocuğu vardı. Nikâhlı eşi Zeynep binti Abdullah olup, Zeynep Hatundan İsmail ve Fatma isimli iki çocuğu doğmuştur. Diğer eşi ümmül-veled cariyesi Safiye'den ise Hatice isimli bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir⁷¹.

Kilis Ekrâdı eşkiyasının saldırısı sonucu mecruhen (yaralanarak) vefat eden el-Hac Mehmed, ölmeye önce Ali Ağa'ya ailesi ve terekesiyle ilgilenmesini vasiyet etmişti. Ali Ağa bin Hürrem de hem merhum voyvodanın çocuklarının vasilğini, hem de terekenin taksimatı işlemlerini üstlenerek bu vasiyeti yerine getirmişti⁷². Voyvoda Mehmed bin İsmail'in nikâhlı zevcesi (zevce-i menkûha-i metrukesi) Zeynep Hatun, kocasının vefatından sonra Sunullah Efendi Mahallesindeki evlerinde ikâmet ediyordu. Ali Ağa, mahkemeye müracaat ederek vasisi olduğu Zeynep Hatunun çocuklarına bakıcı (hizmetçi) talebinde bulundu. Zaten resmi kayıtlarda, çocukların mallarından hizmetçi tahsisine müsaade edildiği için bu talep uygun görülmüştü. Masrafları çocukların (İsmail ve Fatma) intikal eden mallarından karşılanmak üzere, her biri için birer hizmetçi (iki hizmetçi) satın alınmasına karar verildi (1 Aralık 1714/ 24 Zilkade 1126)⁷³. Bundan sonra Ali Ağa, terekenin taksimatı için resmi işlemleri başlatmıştır. Bu iş için görevlendirilen Mehmed Efendi ibni Mahmud, Ali Ağa bin Hürrem'in Sunullah Efendi Mahallesindeki evine gelmiştir. Bu evde gerçekleşen taksimat, müteveffa voyvodanın terekesinin kaydedildiği, askeri kassam defteri esas alınarak yapılmıştır (14 Ocak 1715/ 8 Muharrem 1127). Taksimat sırasında aynı mahallede ikamet eden el-Hac Mehmed'in eşi Zeynep Hatun ve şahitler de hazır bulunmuştur.

Merhum voyvoda Mehmed bin İsmail'in tereke taksimatına göre, verâseten intikal eden 24 hissenin 3'ü zevcesi Zeynep Hatun'a, 14'ü oğlu İsmail'e ve 7'si de kızı Fatma'ya verildi. Zeynep Hatun'un hissesine birinci taksimatta 23.758 akçe, ikinci taksimatta 8.380 akçe isabet etmiş ve buna mehr-i müecceli olan 30.000 akçe ilave edilince toplamda 62.138 akçesi olmuştu. Bu paranın 21.000 akçesiyle terekeden iki cariyeye satın alınca geriye Zeynep Hatun'un 41.138 akçesi kalmıştı⁷⁴.

Sabık Kilis Voyvodası Mehmed bin İsmail'in, diğer eşi ümmül-veled cariyesi Safiye'den doğan Hatice'nin de vasilğini Ali Ağa bin Hürrem üstlendi. Böylece Ali Ağa, el-Hac Mehmed'in üç çocuğunun da vasisi oldu. Ali Ağa, bülûğ çağına kadar Hatice'nin her türlü resmi ve hukuki haklarının vasilğini üstlenirken, merhum voyvodanın zevcesi Zeynep Hatun ise Hatice'nin bakım ve gözetimine dair vasilği kabul etti (16 Ağustos 1715/ 15 Şaban 1127)⁷⁵.

SONUÇ

⁶⁹ Gülnüş Emetullah Sultan, 1640-1715 tarihleri arasında yaşamış, Osmanlı Padişahı IV. Mehmet'in zevcesi, III. Mustafa ve III. Ahmet'in annesidir. Mehmet İpşirli, "Gülnüş Emetullah Sultan", *DİA*, C.14, İstanbul 1996, s. 248.

⁷⁰ *MD 120*, s.16, Hük. 40.

⁷¹ İbnülemin Adliye (İE. ADL.), 10-650; İE. ADL., 10-647; Ali Emiri Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III), 44-4419.

⁷² *İE. ADL.*, 10-650.

⁷³ *İE. ADL.*, 10-647.

⁷⁴ *İE. ADL.*, 10-650. Arşiv vesikalarında Zeynep Hatun'un hissesine düşen paralar, toplamda 62.138 akçe yerine yanlışlıkla, 62.141 akçe olarak hesaplanmıştır. Bundan dolayı satın alınan iki hizmetçi parası 21.000 akçe toplamdan düşüldüğünde, 41.138 yerine 41.141 olarak gösterilmiş, hesaplamada 3 akçelik küçük bir hata yapılmıştır.

⁷⁵ *AE. SAMD. III*, 44-4419.

Osmanlı devletinde “Has” gelir dilimini tasarruf eden kişiler, kendi adlarına bu gelirlerini kontrol ve tahsil etmek üzere, “voyvoda” adı verilen idarecileri görevlendiriyorlardı. Kilis hassı mukataa gelirleri de valide sultan haslarından olup voyvodalar tarafından idare edilmekteydi.

Gülnûş Emetullah Sultan, Osmanlı padişahı IV. Mehmet’in eşi ve Sultan II. Mustafa ile III. Ahmet’in annesiydi. Yirmi yılı aşkın bir süre valide sultanlık yaptı. Valide sultanın has gelirlerinden olan Kilis, III. Ahmet döneminde eşkıya tehdidi altındaydı. Bu kaos nedeniyle halk evlerini terk etmiş, üretim aksadığından vergiler sağlıklı toplanamaz olmuştu. Malları gasp edilen, canlarına kast edilen bölge yöneticileri ve ahali ise hükûmet merkezini arz ve mahzar yağmuruna tutmuştu. Kilis’i eski huzurlu ve güvenli günlerine kavuşturacak bir yöneticiye ihtiyaç vardı. Bu kişi, valide sultanın kethüdalık görevinde de bulunmuş olan el-Hac Mehmed Ağa ibni İsmail idi. Voyvodalar, genellikle bölgenin ayan ve eşrafi arasından atanırdı. El-Hac Mehmed gibi bölge dışından ve doğrudan merkezden atanan voyvoda sayısı azdır.

El-Hac Mehmed Ağa, Kilis’e 1713 Mart ayı itibarıyla atanmış, görev yerine ise nisan-mayıs gibi gitmişti. Şehrin huzur ve asayişini bozan Kilis Ekrâdı aşiretlerinden Okcu İzzeddinli, Amiki ve Şeyhler cemaatleri mensubu eşkıya reislerini ele geçirerek idam ettirmişti. İdamı gerekenleri idam, hapsi gerekenleri hapseden voyvoda, göreve başlayışının üçüncü ayında şehrin kontrolünü ve ahalinin taktirini kazanmıştı. Dönemin Ayıntab naibi İbrahim, hükûmet merkezine gönderdiği mektupta, el-Hac Mehmed’in eşkıya ile olan mücadelesinden övgüyle bahsetmişti. Ancak idam edilen eşkıya reislerinin mensubu olduğu aşiretlerin, intikam hırsıyla eskisinden daha tehlikeli olmaya başladıklarını yazarak, hükûmeti uyarmayı da ihmal etmemişti. Gerçekten de eşkıya, intikam almak için, 1713 Temmuzunda Kilis’i kuşatmış, şehri yağmalamış ve voyvodaya suikast teşebbüsünde bulunmuştu. Bu suikasttan kurtulan el-Hac Mehmet, hemen payitahta giderek yetkililerden yardım istemişti. Merkezi hükûmet ise eşkıyanın mensubu oldukları aşiret yöneticilerine tehditler savuran ve nasihatler içeren birkaç emr-i şerif ile durumu geçiştirmişti. Kilis Ekrâdı eşkıyası mağduru Kilis, Ayıntab ve Maraş’ın idarecileriyle ahalisinin arz ve mahzarlarına, Voyvodanın şahsi müracaatına rağmen devlet, olaya zamanında müdahale edememiştir. 1713 Temmuzundaki ilk baskından bir yıl sonra (1714 Ağustos) Kilis, bir kez daha kuşatılarak yağmalanmıştı. Voyvoda sarayı basılarak voyvoda ve adamları katledilmiş, voyvodanın şahsi mallarıyla devlet için tahsil edilen mal ve paralar gasp edilmişti.

Padişahın annesi valide sultanın Kilis’teki mallarının vekili, idari bakımdan da devletin Kilis’teki üst düzey bir idarecisinin maruz kaldığı bu olay, son derece vahimdir. Zira bu hadise, devletin bölgedeki güç ve otoritesini önemli ölçüde zedelemiştir. Devlet bu halet-i ruhiye ile eşkıyayı cezalandırmak için, Maraş valisi Vezir Ali Paşa komutasında güçlü bir ordu hazırlattı. Kilis Ekrâdı eşkıyası üzerine düzenlenen operasyon sonrasında, eşkıyanın elebaşları idam edilerek, kesik başları İstanbul’a gönderildi. Geriye kalanlar zincire vurularak hapsedilmiş, aile ve yakınlarının ise Rakka’ya sürgün edilmesi kararlaştırılmıştı. Osmanlı Devleti bu askeri operasyonu bir yıllık gecikmeyle gerçekleştirdi. Bu gecikme; halkın bir yıl daha eşkıya zulmüne maruz kalmasına, voyvoda ve adamlarının katledilmesine ve devletin prestij kaybetmesine neden oldu.

Kilis Ekâdı eşkıyasına eylemlerinde içeriden destek veren muvazzaf ve müstafi (halen görevde olan ve ayrılmış) Yeniçeriler de tespit edilmiş, bunlar eş ve çocuklarıyla Suriye’de Tartus yakınındaki Arvad Adası’na sürgün edilmişti. Yeniçerilerin eşkıya ile işbirliği halinde olması, eşkıyayı cesaretlendirdiği gibi, onların yakalanmasını da zorlaştırmıştır.

Voyvoda Mehmed bin İsmail, ölmeden önce çocuklarına sahip çıkması ve miras işlemlerini gerçekleştirmesi için Ali bin Hürrem’e vasiyette bulunmuştu. Bu merhum voyvodanın, Ali Ağa’ya çok fazla güvendiğinin bir göstergesidir. Ali Ağa, aynı zamanda Voyvoda Mehmed’in İstanbul’dan komşusudur. İkiisi de İstanbul’da Atpazarı yakınlarındaki Sunullah Efendi mahallesi sakinlerindendi. Ali Ağa, el-Hac Mehmed’in vasiyeti üzerine, onun Zeynep Hatundan çocukları İsmail ve Fatma ile cariyesi Safi’den doğan Hatice’nin vasiliklerini üstlenmiş, terekesinin de taksimatıyla ilgili resmi işlemleri gerçekleştirmişti.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Ali Emiri Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III), 44-4419.

İbnülemin Adliye (İE. ADL.), 10-650; İE. ADL., 10-647

İbnülemin Dahiliye (İE. DH), 27-2408.

Mühimme Defteri (MD) 108, Sayfa (s.) 219, 220, Hüküm (Hük.) 937.

MD 120, s. 10, Hük.19; s.16, Hük. 40; s.216, Hük.836; s.217, Hük.837; s.260, Hük.963; s.260, Hük.964.

MD 114/1, s.283, Hük. 1348,1349; s.300, Hük. 1413; s.301 Hük.1414; s.302, Hük.1415; 1416, 1417, s.320, Hük.1486.

MD 122, s.146, Hük.426, s.147, Hük. 428

Gaziantep Şer'iyeye Sicili (GŞS) 65, Sayfa (s.), 243-236.

II. Kaynak, Tetkik ve İnceleme Eserler

ALİ SAİB, *Coğrafya-yı mufasssal, Memâlik-i Devlet-i Osmaniyye*, İstanbul 1304, s.520.

ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1991.

ÇELİKDEMİR Murat (Danışman Rifat Özdemir), *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ-2001.

ÇELİKDEMİR Murat; Osmanlı Devleti'nin Anadolu Aşiretlerini Rakka'ya İskân Etme Gerekçeleri, *International Academic Studies on Social and Education Sciences*, (Editör:Mehmet Dalkılıç), Gece Akademi, Ankara 2020, s.456-468.

HALAÇOĞLU Yusuf, *Anadolu'da Aşiretler,cemaatler, oymaklar (1453-1650)*, TTK, C.I-VI, Ankara 2009.

HALAÇOĞLU,Yusuf “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrak, Kürd Ekrad Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, C. LX, Sayı (S.) 227, TTK, Ankara 1996, s.139-154.

HALAÇOĞLU Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara 1991.

İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar Tanzimat Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

İPŞİRLİ Mehmet, “Gülnûş Emetullah Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt (C.) 14, İstanbul 1996, s.248.

KARS Rümeyse, “Mühimme Defterlerine Göre 18.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Uygulanan Sürgün Cezaları”, *VIII. UMTEB International Congress on Vocational- Technical Sciences*, 11-13 October 2019, Sivas, s.332-350.

ORHONLU Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.

ÖZKAYA Yücel, *18.Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2010.

ÖZKAYA Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, TTK, Ankara 2014.

ÖZVAR Erol, “voyvoda”, *DİA*, C. 43, Ankara, 2013, s.129-130.

ÖZTÜRK Mustafa, *16. Yüzyılda Kilis, Urfa ve Adıyaman Çevresinde Cemaatler/ Oymaklar*, Berikan Yayınevi, Ankara 2018.

ÖZTÜRK Mustafa, “İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, s.29-45.

F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2020-30/2

POLAT Ü.Gülsüm, “Arvad: Doğu Akdenizde Bir Osmanlı Adası ve I.Dünya Savaşındaki Fonksiyonları”, *Bellekten*, C. LXXVII, S.278, TTK, Ankara 2013, s.219-238.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmusu 'l-Alâm*, C.2, İstanbul 1306 (1389), s.842.

TABAKOĞLU Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.

TÜRKAY Cevdet, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret yayınları, İstanbul, 2001.

ÜNLÜ Mucize - ÇERİBAŞ Volkan, “Kalebend Defterlerine Göre Osmanlı'da Kadın Mahkûmlar (1800-1815)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları dergisi*, 6/16, 2019, s.535-553.